

רוח השמרנות היהודית

בעידן הנוכחי מצב היהודים בעולם השתפר פלאים • אך אין לטעות: האתגרים לא נעלמו, רק שינו צורה • עתה, באמריקה ובישראל כאחד, התפיסה הליברלית של יהודים רבים מדי מסכנת את העתיד היהודי • דרושה חלופה יהודית אותנטית, רצינית ומעמיקה • מאמר החודש של מגזין 'מוזאיק', מוגש במלואו לקורא העברי

מאת: אריק כהן

תרגם מאנגלית: צור ארליך

היהדות מעוגנת באהבת המשפחה; הפטריוטיות והלאומיות הם פרחי רוחה, והתחדשותה העתידית של החברה האנושית תהיה פרייה הבשל. (משה הס, רומא וירושלים)

בהשוואה לרגעים העגומים בהיסטוריה היהודית – שלמרבה הצער הם רבים מספור – העידן הנוכחי בחיי העם היהודי מספק סיבות רבות לשמחה ולהודיה.

באמריקה, היהודים חופשיים להקים קהילות ולחנך את ילדיהם, חופשיים ללמוד תורה ולשמור מצוות בלי פחד, חופשיים לשאוף לחיים טובים בלי אפליה וקיפוח. בישראל, היהודים הם ריבוניים: שומרים על ארצם שלהם, דוברים את שפתם הלאומית, מעצבים את גורלם הלאומי. בשני מרכזים גדולים אלה של החיים היהודיים המודרניים חופה על היהודים הודה של החירות, ובישראל גם הודו של ממשל עצמי יהודי. צרותיהם הישנות של היהודים – חיים בהפרדה מכלל האוכלוסייה, תחת הגבלות משפטיות משפילות, ותכופות גם מתוך עוני וצער – כבר אינן רווחות בקרבם. רוב יהודי ארצות-הברית מבוססים, ורבים מהם אף עשירים; המדינה היהודית חזקה; ולמרות הטראומה מערערת-האמונה של השואה והפיתויים מאתגרי-האמונה של המודרנה, רבים-רבים עוד מאמינים שליהודים ייעוד ייחודי בעולם.

אך תהיה זו שגיאה להתרפק על זרי הדפנה. האיומים המופנים היום כלפי יהודים ממשיים ובעלי פוטנציאל קטלני. במזרח-התיכון אלו שאיפות ההתפשטות וההתגרענות של איראן, הסרבנות הפלסטינית הנוקשה והשתוללות הטרור והג'יהאד. באירופה זוהי עלייתה של אנטישמיות חדשה ואלומה. באמריקה ובמערב הדמוקרטי בכלל, אלו הם שחיקה דוהרת בזהות היהודית ובמחויבות היהודית; התפשטותה של תרבות חילונית לוחמנית העוינת את קהילות-האמונה המסורתיות; השתרשותן של עמדות אנטי-ציוניות ואנטישמיות בממסד האליטיסטי ובתקשורת; וריבוי ההצקות בקמפוסים האוניברסיטאיים. איש לא היה מעדיף את פריז של 1894, את קישינב של 1903 או את ורשה של 1941 על-פני ישראל או אמריקה בנות זמננו – ובכל זאת, בעיות היהודים כיום הן חמורות וחדשות. יקל עלינו להבין אחדים מן הקשים שבאתגרים העומדים בפנינו אם נראה אותם כתוצרי לוואי לא-מתוכננים של מצבנו המצוי.

חילונים או דתיים, אנשי ימין, שמאל או מרכז – לכולם, לכל מי שעתיד הציוויליזציה היהודית חשוב לו, הבנת המצב הנוכחי תהיה צעד ראשון בהתמודדות עם הבעיות הממשיות של תקופתנו. כי כשם שרעיונות מוטעים הסבו נזק רב בעבר, וגרמו ליהודים רבים לסור מדרך החיים הייחודית שלהם ולהתכחש אפילו לטובתם שלהם – כך יכולים רעיונות איתנים לעזור לנסח אסטרטגיה חדשה להשרדות בזמנים מסוכנים, ואולי לאפשר ליהודים לממש את הנעלות שבשאיפות העם הזה.

האתגרים החדשים של החופש והריבונות

באמריקה, אידיאל החופש והשוויון ליהודים שרר כבר בעת תקומתה של ארצות-הברית. הוא מוצג במפורש במכתבו המפורסם של ג'ורג' וושינגטון ל"קהילה העברית" בניו־יורק:

מי ייתן ויוצאי ירך אברהם הגרים בארץ הזאת יוסיפו להיות ראויים לרצונם הטוב של יתר התושבים וליהנות ממנו – והכול יישבו בבטחה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ודבר לא יפחידם.

מסמכי היסוד של ארצות-הברית ראו בחופש הדת אידיאל שאינו ניתן להתפשרות, המוגן בחוק. רוח התרבות האמריקנית המוקדמת שאבה השראה מהקוד המוסרי העברי, מהרעיון העברי של אור לגויים, ומהסיפור היהודי של מרד בעריצות בשמה של חירות יראת שמיים. עמדתה הידידותית של אמריקה כלפי היהודים – בקשת שבין סובלנות לבין אימוץ אוהב אל-חיק – מעוגנת הן ברכיב הלוקיאני של הרפובליקניזם האמריקני, הן ברכיב המקראי שלו. היהודים באמריקה חוו לא פעם מצוקות, קיפוח ואפליה, אבל החופש הוא אשר הגדיר את החוויה היהודית האמריקנית.

על כנפי החירות והשוויון עשו יהודים אמריקנים דברים כבירים – בעסקים, בעולם המשפט, בעיתונות, במדע, בתרבות ועוד ועוד. על-פי כל הגדרה מקובלת, הם מודל להצלחה של קבוצה אתנית. יהודי ארצות-הברית תרמו גם תרומות חשובות וממשיות לציוויליזציה היהודית עצמה – בכל תחומי החיים הדתיים וההגות הדתית, במחקר, בספרות, במוזיקה, באמנויות הוויזואליות, ביצירת אינספור אפשרויות למעורבות בפעילות יהודית מכל תחום, ובפעילות מאורגנת למען מטרות קהילתיות. יהודי אמריקה בנו אלפי בתי כנסת, מאות בתי ספר בהיקף לימודים מלא, עשרות ישיבות וכמה אוניברסיטאות, וכל זאת מתוך כוונה מוצהרת לשמור על הזהות היהודית ועל החוויה היהודית. יהודי אמריקה גם השקיעו הון בל ישוער, הון פיננסי והון רגשי, בקיומה ובטיפוחה של מדינת ישראל, והשפיעו על המעצמה האמריקנית למען תגן על המדינה היהודית.

זהו הישג עצום, לתפארת הדמוקרטיה האמריקנית והרוח היהודית האמריקנית. אך נהירה ומוצקה לא פחות ממנו היא העובדה שבארצות-הברית – וכך, גם אם לא באותה מידה, בכל מקום אחר בעולם הדמוקרטי – החופש של היהודים כולל גם את החופש שלא להיות יהודים, או לפחות לא להיות יהודים באופן משמעותי ובר-קיימא.

המימרה הישנה שיהודי אינו יכול לברוח מיהדותו גם אם הוא רוצה הייתה אולי נכונה פעם אפילו באמריקה. אך לא עוד. יהודי אמריקה יכולים להיטמע בחברה

הסובבת ולהיעלם, וכך בדיוק בחרו רבים מהם לעשות: להתאהב באמריקני שאינו יהודי ולהתחתן איתו; להוליד פחות ילדים יהודים; לתעל את רוב תרומותיהם הכספיות למטרות לא יהודיות. יהודים בוחרים להיות נורמליים על-ידי בחירה, לעתים כלאחר יד, לא להיות יהודים.

כיום כבר מוסכם ומתועד כי הצירוף הזה – שיעור גבוה של נישואי תערובת, פירון נמוך ומחויבות מזערית למוסדות יהודיים ובפרט לבתי ספר יהודיים – נעשה הרה-אסון להמשכיות היהודית. תנועות דתיות מכובדות כגון הזרם הרפורמי והזרם הקונסרבטיבי, מבצרים איתנים של השתייכות יהודית, נמצאות בשקיעה מתמשכת: מספר חבריהן פוחת והולך ובתי-כנסת נסגרים. יהודים שזכו רק לחינוך יהודי מדולדל מוצאים פחות סיבות לבחור בחייהם בחירות יהודיות, ולעתים אינם מוצאים לכך שום סיבה; ואלה הבוחרים כך מורישים לילדיהם מידה פחותה אפילו יותר של ידע ושל נאמנות, עד שהניצוץ היהודי האחרון שעוד עשוי להחזירם כבה לעד.

רוב הממסד היהודי המאורגן מוטרד מהמגמות הללו ומעוניין בכל לבו בהתחדשות המחויבות היהודית. אבל גם ממסד זה, בחלקו הגדול, מחויב באופן אינסטינקטיבי למערכת של רעיונות – כגון חופש הפרט להגדיר את היהדות כרצונו, והעדפת מיזמים של "צדק חברתי" על פני צורכי ההישרדות היהודית ואורח החיים היהודי – שדומה כי אינם מעצימים את המחויבות היהודית מדור לדור, אלא דווקא מחלישים אותה. כשהיהדות מתאימה את עצמה לאתוס הליברליזם המודרני, יהודים אמריקנים רבים מעדיפים את המקור: להיות יחידים בלתי משויכים. [בניגוד לליברליזם במובנו הקלאסי, בארצות-הברית, ולאחרונה גם בארץ, השתרש המונח 'ליברלי' לציון זרמים שמאליים-פרוגרסיביים. כדי להימנע מבלבול, נשתמש בו במובן זה גם במאמרנו. הערת המערכת]. וכשיהודים בוחרים לאמץ אוניברסליזם או רב-תרבותיות על חשבון היהדות, נראה כי קצרה ידם של יהודים ליברלים מלהביע התנגדות לכך. הם קרועים בין אהבת היהדות לבין נאמנות לנורמות הליברליות, שתי מחויבויות מעצבות-חיים – ואין בכוחם להרפות את המתחים הגוברים והולכים בין השתיים.

כמובן, אין זה הסיפור כולו. יש יהודים אמריקנים שעדיין מחויבים בכל לבם לאורח החיים היהודי ולחינוך היהודי, שעדיין הרואים ביהדותם את משמעות חייהם, שעדיין מעמידים סכר בפני ההתבוללות הגואה. האורתודוקסיה האמריקנית נמצאת בעיצומן של תחייה והתעוררות, ויהודים מזוהים מכל הסוגים בטוחים כיום בזהותם היהודית, ופתוחים לגביה, יותר מכל קבוצה דומה בהיסטוריה האמריקנית. מי שחרד, בצדק, מהידרדרות בריאותה של הקהילה היהודית, ומחפש זרעי התחדשות, ימצא בהם משאב אנושי דינמי. אך אסור לטעות: מגזר זה, תרבות-נגד של ממש, הוא הקטן ביותר בחברה היהודית-אמריקנית, והמגמה הדמוגרפית אינה מבשרת לו טובות.

אם באמריקה יש שפע סיבות לחשוש מקיטון דרסטי בהמשכיות היהודית, הנה בישראל יש דווקא בסיס נרחב לתקוות בדבר מימושן של השאיפות הלאומיות היהודיות. עם ישראל נכסף דורות רבים לריבונות ולגאולה: לא לסתם חופש לחיות כיהודים בכל מקום ובכל דרך כעם בתוך עם אחר, אלא לחופש לחיות בארץ ישראל כעם ריבוני בעל אורח חיים ייחודי.

חייו של משה הס (1812–1875), פילוסוף יהודי גרמני גולה, היו חיפוש מתמשך אחר משמעות, שהוביל אותו מקומוניזם של הכחשה-עצמית לציונות של אישור-עצמי. בחיבורו המניפסטי משנת 1862 "רומא וירושלים" טען בזכות ריבונות יהודית:

תמיד נישאר נוכרים בין האומות. אולי ינהגו כלפינו סובלנות, אולי אפילו יחוננו אותנו בשוויון זכויות, אבל לעולם לא יכבדו אותנו כל עוד אנו מציבים את העיקרון *ubi bene ibi patria* (היכן שנוח לו לאדם, שם מולדתנו) מעל לזיכרונות הלאומיים הגדולים שלנו.

בכל האמור בכיבוד יהודים, הס לא הביא בחשבון את האקספציונליזם האמריקני המכבד את השונה – אך באירופה, במזרחה ובמערבה כאחד, שלא לומר בארצות האסלאם, המציאות מוכיחה כי כישורי הניבוי של הס היו מעולים.

לנוכח זאת, עצם קיומה של מדינת ישראל המודרנית הוא עובדה בלתי-אמנן; ויש אומרים שלא פחות מנס. שמכמה יישובים שבריריים, ומתוך אפר השואה, צמח בתוך עשורים ספורים מרכזו העולמי של העם היהודי – זהו אחד ההישגים המדיניים הגדולים ביותר בתולדות האדם. ציוויליזציה יהודית חדשה זו יצרה כוח לוחם חזק שיגן עליה. היא חיה על חרבה, אבל לא על החרב לבדה. עוצמתה האמתית טמונה ברוח המפעמת בעמה – ציבור-אזרחים שהוא מן האופטימיים, הַנְּמִיִּים והנחושים בעולם.

ישראל, באשר היא מדינה יהודית בארץ אבותינו, מגלמת אסטרטגיה חדשה ונועזת של מימוש-עצמי יהודי. כמו שכתב צ'רלס קראוטהאמר:

שתלו עם יהודי בארץ העומדת מלכת ביום הכיפורים; דוברת את שפת התנ"ך; נעה במקצב הלוח העברי; בונה ערים מאבני קדמוניה; יוצרת שירה וסיפורת עברית, מחקר ולמדנות יהודיים שאין דומה להם בעולם כולו – והרי לכם המשכיות.

אבל, גם כאן, אין זה כל הסיפור כולו. כי כפי שקראוטהאמר ממשיך ומציין, קיבוץ גלויות היהודים אל מקום אחד – פיסת קרקע זערורית, מוקפת אויבים תוקפנים העומדים להתחמש בנשק יום הדין – יצר גם פגיעות חדשה. בשנת 1998, כאשר כתב קראוטהאמר את הדברים האלה, צמד הסכנות של פצצה גרעינית איראנית ושל תפוצת נשק גרעיני במזרח התיכון עוד היו בגדר אפשרויות ספקולטיביות; כיום הן מסתמנות כמצויאות מיידיית. ריכוז היהודים, בצירוף התגרענות אויביהם: זהו המשבר הקיומי החדש של העם היהודי. ומשבר זה גורם לבעלי זיכרון ארוך לתהות בחרדה עמוקה אם ישראל המודרנית – על ישיבותיה ועל סטארט-אֶפִּיָהּ, מצביאיה וכוכבי-הרוק שלה, פרווריה השלווים ומלחמות-הבחירות המחוספסות שלה – עלולה להתגלות בדיעבד כרגע-קסם מתפוגג בין שואה אחת לשואה הבאה אחריה.

אך גם אם נניח לתסריטים המבעיתיים שקשה להעלותם על דל-שפתיים, עצם החזקת נשק להשמדה המונית בידי אויביה הנחרצים ביותר של ישראל יערער את מאזן ההרתעה, יחזק טרוריסטים ומדינות טרור, ויקלע את ישראל למעגל של תגרות דמים ואפילו מלחמות גלויות. בנסיבות אלו, שירת הסירנה הקוסמת של

הפייסנות – הרעיון, שכבר עתה מְדוֹרְבָן בעוז בידי ממשלות זרות מחוץ והשמאל הישראלי מבית, שעוד ויתורים ונסיגות, רק עוד טיפ-טיפה, ימגרו את האימה – תהיה לפיתוי שאין להתגבר עליו. עם שוחר שלום ומותש ממלחמה, כתב אלדוס הקסלי בעקבות מרחץ הדמים של מלחמת העולם הראשונה, יעשה כמעט הכול "למען חיים שלווים".

הישראלים הם לבטח עם שוחר שלום. הם אומה שנוסף על מלחמות קשות, ועל איבת עולם מצדם של כמה מן הרוצחים האכזרים ביותר על פני האדמה, רודף אותה מסע השמצה עולמי בהובלת האו"ם והשמאל האנטי-ציוני הבינלאומי. אפשר אולי להבין מדוע נטשו כמה מהם את המיזם הציוני. המיעוט הפוסט-ציוני הקולני, שהפנים את המיית התופים של מכפשי ישראל, מתכחש להיסטוריה של התקומה הלאומית של עמו-שלו, ומשכתב אותו כסיפור של תוקפנות קולוניאליסטית כלפי אוכלוסייה ילידית חסרת אונים. יש בכך משום תמיכה מרומזת במעשיהם של הגרועים במוציאי דיבתה של ישראל.

ישראלים אחרים, מותשים מדאגות הביטחון הבלתי-פוסקות, מנסים לשנות את הנושא. תוך אימוץ גרסה ישראלית לגישת "בניין-אומה מבית" מבית מדרשו של ברק אובמה, הם מתקדמים בשיפור תנאי המחיה של מעמד הביניים, או בהנגשת הנישואים הרבניים לגרים, חילונים והומואים. הם תומכים ברפורמות למען הסביבה ובחוקים להגבלים עסקיים. הם מבקשים, במילים אחרות, לחיות את החיים ה"נורמליים" המאפיינים דמוקרטיות מתקדמות אחרות, כאילו ייעודה של ישראל הוא להידמות ככל האפשר לשוודיה.

אבל ישראל איננה יכולה להיות פשוט נורמלית ובו בזמן לייחל להיות מדינה יהודית. והמודלים השונים של מדינת הרווחה שהחלישו בהדרגה את אירופה הם מתכון לחנק כלכלי של ישראל. הפיתוי הסוציאליסטי – נרחיב לגביו בהמשך – הוא מה שאירווינג קריסטול כינה פעם, ובדין, "הטמטום הפוליטי של היהודים". שבעתיים ממנו ראויה לתשומת לב הגבורה הפוליטית של היהודים בישראל, המוסיפים, נחושים וגאים, לדבוק בנכונותם לשאת בנטל של ביטחון המדינה, ואינם

סבורים שיש ניגוד בין חובה מעיקה זו לבין הנורמליות. אכן, בין יתר התכונות המרשימות של העם בישראל נמנית יכולתו לחיות חיי שגרה נורמליים, דומים מכל בחינה של נורמליות לחיים שהוא משתוקק להם, גם כשהעולם כולו נגדו.

חיוניותה של הרוח היהודית

נחישותם של הישראלים היא תזכורת יעילה לעובדה שבישראל ובאמריקה כאחד עדיין עומדים לרשות היהדות בת-זמננו מאגרים גדולים של חוזק. בשתי המדינות, הקהילות שומרות המסורת גדלות במספר ובהשפעה תרבותית, בונות בתי ספר חדשים, מוציאות לאור ספרי קודש, מקימות אתרי-מרשתת וכתבי עת, ומנהלות שיח משמעותי עם אחרים ובתוכן. הציבור הדתי-לאומי בישראל נוטל על שכמו חלק גדל והולך מן האחריות לביטחון הצבאי ולביטחון-העצמי המוסרי של המדינה היהודית. בשתי המדינות הקהילה החרדית מתפתחת, ודור חדש של מנהיגים חרדים צעירים מתחיל לנסח משנה חדשה של עבודה ושל אזרחות. בכל קצווי תבל, בקמפוסים אקדמיים ובפרוורים נידחים ובכל מה שביניהם, תנועת חב"ד סוללת ליהודים אובדים נתיב תשובה אל אמונת אבותיהם, ומציעה לכל יהודי, בכל מקום שהוא נקלע אליו, קהילה-זוטא הנותנת לו הרגשת בית.

באמריקה ובישראל כאחד, יהודים יוצאי ברית המועצות לשעבר, שזכר החיים במשטר דיכוי טוטליטרי עוד לא העלה אצלם אבק, נעשו ליהודים בעלי מחויבות לאומית. באמריקה, יהודים בעלי מגוון תפיסות עולם, יחד עם ידידים נוצרים, יוצאים למפגני תמיכה בישראל ופועלים להבטיח כי ארצות-הברית תוסיף לראות את ישראל כידדה וכבעלת-ברית. בישראל אמנם יש מקום לדאגה באשר לזהותם הציונית והיהודית של צעירים חילונים, אך קשה שלא להתפעל מעוצמת הפטריוטיות היהודית, עד כדי מסירות נפש, שלא פסה מהזרם המרכזי בחברה הישראלית, ומהעניין הגובר שמגלים ישראלים חילונים בהתוודעות לשורשים המקראיים של הציוויליזציה היהודית. כל אחת מהתרבויות היהודיות המרשימות הללו מתמודדת עם אתגריה הפנימיים ועם מגבלותיה, אך שתיהן מאוחדות בהתמסרותן לפריחה היהודית. יש כמובן הבדלים מהותיים ביניהן, גם בסוגיות

יסוד כגון מהות האלוהות ומעמד ההלכה, אך כולן מאמינות בחשיבותה המיוחדת של הציוויליזציה היהודית, ומתנגדות לאשליות המכרסמות של הליברליזם היהודי.

במובן זה, התרבויות היהודיות הללו הן שמרניות על-פי הגדרתה הישנה של המילה: הן שואפות לשמר לאום יהודי ורוח יהודית לנוכח איומים ממשיים של חורבן, היעלמות ואובדן-דרך. מה שחסר להן – מה שחסר לנו – הוא אידיאולוגיה מאחדת: מערכת של רעיונות וטיעונים שתוכל להכניסן, פחות או יותר, תחת כנפיו של מעין קונסנזוס באשר לדרכי חיזוקה של נחישות יהודית נגד חולשות פנימיות ואויבים חיצוניים. השקפת עולם כזו – שמרנות יהודית חדשה – מוכרחה להיות מעוגנת במסורות ובניסיון של העם היהודי; להיות קשובה לאתגרים המציאותיים המעסיקים יהודים בזמננו; ולהיות נכונה לייבא חוכמה מן הגויים, כל עוד אין היא מנוגדת לרעיונות ולאורחות המגדירים את היהדות.

כמובן, גורל היהודים אינו תלוי רק ברעיונות. טיעונים משופרים לא יהפכו את מגמת ההתבוללות ולא יהדפו את אויבינו. אבל בהיעדר מערכת רעיונות, ערפל עוטף את המטרות ואת האמצעים, החשיבה האסטרטגית אינה אפשרית, וקשה ליחל לאיחודם של יהודים בעלי עמדות נבדלות סביב מטרה משותפת. למסורת השמרנית המערבית יש הרבה מה להציע ליהודים המבקשים להתמודד עם האתגר האינטלקטואלי הזה. השמרנים מתמודדים מזה זמן עם סוגיות דומות – ובתוכן שימור המוסר המסורתי בעידן לא מסורתי, הצורך בכוח צבאי לנוכח אויבים אידיאולוגיים, וחשיבותה של הכלכלה החופשית בייצור העושר הדרוש לשגשוגה של מדינת-לאום מודרנית.

נוסף על כך, דומה שהשמרנים בני זמננו מגלים אכפתיות רבה כלפי היהודים, ויש לכך סיבות טובות. ברובד העמוק, דרך המחשבה השמרנית, בייחוד בכל הנוגע למשפחה ולמוסר, שורשיה ברעיונות יהודיים. התבוננות בעולם היום מעלה גם את המחשבה שגורל המערב מתגלם בגורל היהודים: אם תחרב ישראל, אם תנצח הא-מוסריות החילונית, אם תישחת השותפות בין הדת המסורתית לבין הקפיטליזם

הדמוקרטי המודרני – כי אז ינועו יחדיו אמות הספים של הציוויליזציה המערבית ושל זו היהודית.

רוח השמרנות היהודית חשובה בראש ובראשונה ליהודים, אך לא רק להם. משימתנו הראשונה, אם כן, היא לפתח כמה מן העקרונות המנחים שלה – בענייני משפחה ומוסר, ריבונות ופטריוטיות, עושר וחופש – בתקווה למצוא דרך צלחה לעם היהודי בתקופתנו הסבוכה והגועשת.

משמעותה של המשפחה היהודית

המשפחה כיום היא מוסד במשבר; על כך קשה לחלוק. חברות שלמות, מיפן דרך איטליה עד רוסיה, מתקשות להנחיל את אורחות חייהן לדורות הבאים. מצרפת דרך שוודיה עד ארצות-הברית שיעור הרווקים והרווקות נוסק, וכמוהו גם שיעור הלידות מחוץ לנישואים. בכל רחבי המערב הדמוקרטי, ציוויליזציות שהפנו עורף למשפחה דוהרות להתאבדות דמוגרפית, ונתקלות באתגרים הכלכליים ובקיפאון התרבותי האופייניים לחברות בעלות שיעור ילודה נמוך וקצב הזדקנות מואץ. אותה שעה, בכל אשר נפנה, חגיגת המתירנות המינית והשחרור מאחריות היא הנורמה בתרבות הזרם-המרכזי – מקומדיות-המצבים בטלוויזיה, דרך מגזינים לנשים, ועד למופעי המחצית בסופר-בול.

לשמחתנו, מצבה של המשפחה היהודית משאיר מקום לתקווה. ישראל היא החברה התעשייתית המתקדמת היחידה בעולם שיש בה שיעור ילודה גבוה יחסית, מעבר לחילופי דורות גרידא, וזאת גם בקרב האוכלוסייה החילונית. בארצות-הברית, שיעור הילודה בקרב יהודים אורתודוקסים הוא מן הגבוהים במדינה. יהודים רבים, בפרט אלה המחויבים ביותר ליהדות עצמה, עדיין מעמידים את המשפחה בראש סדר העדיפויות.

אך יהודים רבים אחרים – לא. שיעורי הילודה בקרב הלא-אורתודוקסים בתפוצות צנחו פלאים, ויהודים חילונים רבים הנמיכו את מקומם של חיי המשפחה בסדר העדיפויות שלהם על-ידי דחיית הנישואין והגבלה מוחצת של מספר הצאצאים, או

פשוט משכו ידיהם לחלוטין ממוסד המשפחה. אחרים נמצאים בראש החץ של המרד הפוסט-מודרני במשפחה המסורתית, הן כאורח חיים הן כאידיאל מוסרי. אפילו בישראל, מקום שם המשפחה חזקה יחסית למערב בכללותו, הטרנדים התרבותיים שהשפיעו על יהודי התפוצות מחלחלים לאטם.

המסקנה המתבקשת והחיונית היא שגורל היהודים כעם נתון ייקבע בראש ובראשונה על-פי חוזקה ואופייה של המשפחה היהודית. הדבר נכון במובן הדמוגרפי הפשוט: אם היהודים רוצים לשרוד, הם מוכרחים להתחתן ולהוליד – לפרות ולרבות. אך הדבר נכון גם במובן מוסרי עמוק: ביחסי איש ואישה, אב ואם, בת ובן, מממשים היהודים את משמעותם היסודית של החיים. דומה שבדבר הזה ממש, בהגדרת חשיבותם המוסרית של חיי המשפחה, תרומתה של המסורת היהודית לאנושות היא הגדולה ביותר.

כיצד? בכמה דרכים. תפיסת המשפחה ביהדות מכירה בגופניות של האיש ושל האישה ובדחפים הביולוגיים והמיניים שלהם. במקום להתיר לדחפים הללו כל רסן, ובמקום לנסות לדכאם, היהדות מנסה לרומם אותם. תפיסת המשפחה ביהדות מחנכת לאיפוק, מתוך אמונה שחיי המין יכולים לפרוח בתוך מסגרת היחסים שבין בעל ואישה המתחייבים יחדיו לגידולם האוהב של ילדיהם, פרי הטבעי של איחודם הגופני. התפיסה היהודית של המשפחה מכירה בכך שרק האדם, מכל בעלי החיים, מסוגל לבחור **שלא** להתרבות – אך גם בכך שרק האדם מכל בעלי החיים מסוגל לדאוג להמשכיותם של החיים עצמם ושל החיים הטובים. ולבסוף, תפיסת המשפחה ביהדות גורסת שהמקום שבני אדם מתוודעים בו למהות הווייתם, בשיאיה ובתהומותיה, הוא הדרמה של חיי המשפחה: כשאלוהים נעתר לאמהות האומה העקרות ונותן להן פרי בטן, כשהורים מתעמתים עם האופי השונה, והמרדני לעתים, של צאצאיהם, או כשילדים אומרים קדיש על הוריהם שנפטרו.

בכל אחד מן ההיבטים הללו, התפיסה היהודית של המשפחה מעמידה חלופה לשלל תפיסות מתחרות, תפיסות עתיקות שהן בעת ובעונה אחת גם אולטרה-מודרניות. בעיני ההדוניסטים המשפחה היא מכשול ברדיפה החופשית אחר העונג המיני; בעיני

הפרושים, לעומת זאת, היא מכשול בדרך אל הטוהר הרוחני. הדטרמיניסטים הביולוגיים בני זמננו מתייחסים למשפחה בקרירות, ותופסים את חיי המין כעניין ניטרלי, כצינור להנצחת חומר גנטי שאין לו ערך מוסרי מטוב עד רע. ואילו האטטיסטים, מימי ספרטה עד מרקס ועד מאו, רואים את המשפחה כמכשיר לייצור כוח אדם לבניית החברה האידיאלית, או כמכשלה בדרך לאוטופיה.

מנגד קמו כמה וכמה הוגים יהודים מודרניים, ובתוכם יוסף דב סולובייצ'יק, אליעזר ברקוביץ וליאון אקס, והאירו את הרלבנטיות של רעיון המשפחה היהודי, כמדריך לחיים הטובים לא רק ליהודים אלא לכל באי עולם. שכן המסופר במקרא על המשפחה איננו רק סיפור, אלא דו"ח על הבעיות ועל האפשרויות הגלומות בהווה האנושית.

הנה למשל דבריו של קאס על התכנית האלוהית לאנושות באספקלריית סיפור אדם וחווה (ליאון קאס, **ראשית חכמה: קריאה בספר בראשית**, מאנגלית: מנשה ארבל, ירושלים: שלם, תש"ע, עמ' 104):

בפריון וברבייה, האהבה הקשובה למוות עולה על גדותיה וגולשת ליצירתיות; הילד מאחד את ההורים במידה שבה המין והרומנטיקה, כשהם לבדם, לא יוכלו לאחדם לעולם; והתשוקה להעניק לא רק חיים כי אם גם אורח חיים טוב לילדיהם, פותחת את הגבר ואת האישה כאחד לדאגה לאמיתי, לטוב ולקדוש. אהבת הורים לילדיהם עשויה להיות התחלת התקדשות החיים. אפשר שזה מה שעלה על דעתו של אלוהים כאשר אמר שלא טוב לו ליצור האנושי להיות לבדו – לא לגבר ולא לאישה. אפשר שזו הסיבה ש"זָכַר ויִקְבֶּה בְּרָא אֹתָם" (בראשית א, כז).

בדומה לכך, גם סיפור התחוללותו של עם ישראל מתחיל בסדרת סיפורים על המשפחה המייסדת שלנו. קריאתו של אלוהים לאברהם אבינו, תשובתו הנסית של אלוהים לכיסופי שרה לילד, דרמת האב והבן בסיפור עקידת יצחק, ברכת יעקב לבניו על ערש דוויי – כל אלה נוגעים בלב המורכבות של היחסים הבין-דוריים. יתרה מכך, רק המסגרת המשפחתית, ובפרט צמד האידיאלים המשלימים של האם והאב, אפשרה את התהוותו של עם ישראל. כדבריו של הרב סולובייצ'יק במסתו על הורות:

כמה יפה מספרת לנו התורה את סיפורו של אב אשר הוטלה עליו המשימה להעמיד אומה, ואשר לא יכול היה להוציאה אל הפועל כיוון ששרה, המובחרת שבנשים, לא יכולה הייתה, בשל עקרותה, להצטרף אליו. האלוהים צריך היה לחולל נס כדי שתיווצר האומה הכריזמטית. שרה אכן תהיה לאמה של אומה. "וַיְבָרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לָךְ בֵּן. וַיְבָרַכְתִּיהָ וְהִיְתָה לְגוֹיִם; מֶלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ" (בראשית יז, טז). [...] המשימה ההיסטורית הגדולה הופקדה בידי שני אנשים. הם משקפים את גדולת האדם בכוליותה. [ההדגשה שלי, א"כ]

ולכל יחשוב מי כי אמתות לאומיות גדולות אלו הן מן הסוג שרק תיאולוג אורתודוקסי עשוי להוקיר – הנה לנו דבריו המפורשים לא-פחות של משה הס, שבחרנו להציב בראש מאמרנו זה: "היהדות מעוגנת באהבת המשפחה; הפטריוטיות והלאומיות הם פרחי רוחה, והתחדשותה העתידית של החברה האנושית תהיה פרייה הבשל". הדרמה של המשפחה מגוללת הן את הסיפור התיאולוגי של היהודים, הן את סיפורם הפוליטי; וגורלה של המשפחה, אם לפריחה אם לפרימה, יהיה גם גורלו של העם היהודי, ואולי של כל עמי התרבות.

משמעות הלאומיות היהודית

המשפחה היהודית היא אבן הפינה של האומה היהודית; ורק בהיותם אומה מימשו היהודים את מלוא ייעודם כעם.

דומה כי לא עובר חודש בלי שמוכרזת איזו מדינת-לאום, מוכרת או מטעם-עצמה – אף כי בארצות הליבה של הדמוקרטיה המערבית המודרנית מושג זה כבר היה לדיראון פוליטי ומוסרי. לדידם של המעמדות האינטלקטואליים המתקדמים באירופה ובאמריקה, על כתפיה של מדינת-הלאום מוטלת אשמת העימותים ושפיכות הדמים של מאות השנים האחרונות, ששיאן באימי שתי מלחמות העולם: מדינת-הלאום היא כביכול בית-היוצר לשוביניזם הלאומני ולשנאת הזרים, לרהבתנות הצבאית, לצימאון הכיבוש ולפשיזם.

חלום עילונים של דחפים אָטוויסטיים אלה, בעקבות מלחמת העולם השנייה, הוא אשר הוליד את הניסויים הטרנס-לאומיים הגדולים – האו"ם ובהמשך האיחוד האירופי. החלום האינטרנציונליסטי מוסיף לפעם את רוחה של האליטה הנזכרת,

אף כי כדי לפרנסו גם לנוכח המציאות הבוגדנית והכישלונות הסדרתיים שלו התעורר הצורך למצוא שעירים-לעזאזל. אל צוק-עזאזל גבוה במיוחד מובלת מדינת-הלאום של היהודים. אליה נקבצו, כביכול, שיאי התועבות שנרקחו בגרועים שבמשטרים.

כה מפלצתי הוא האישום הזה, וכה עזת-מצח היא שקרנותם של תועמלניו, שאין טעם להציג בפניהם את העובדות. אך האמת, שאולי ידועה להם ואולי לא, היא שרעיון הלאום עצמו הוא רעיון יהודי במהותו; רעיון מקראי, ליתר דיוק, שכפי שמראים כמה מחקרים חדשים היה מקור השראתם של כמה מגדולי התיאורטיקנים הוגי הרפובליקה המודרנית. התפיסה היהודית של הלאום, כמוה כתפיסה היהודית של המשפחה העומדת ביסודו, מגלמת חכמה מדינית יקרת ערך שהמלעיזים על מדינת-הלאום ייטיבו לעשות אם יהגו בה.

אל מול החלום המודרני בדבר ממשלה עולמית מגובשת – חלום שביסודו האמונה כי מטרת הקדמה היא ליצור מטבע יחיד, פקידות יחידה וסמכות חוקית יחידה – עומד הרעיון הלאומי היהודי ומזכיר לנו שמגדל בבל היה אשליה הרסנית, ושפטריטיזם הזוכר את אלוהים הוא המיטב שהאדם מסוגל לו בספֶרה המדינית. אל מול התפיסה הקוסמופוליטית של האדם – הגורסת כי איננו חבים נאמנות לשורשינו, אלא עלינו לחיות כאזרחים חופשיים של העולם – עומד הרעיון הלאומי היהודי, המלמדנו כי אנו בנים למשפחות ולעמים, בעלי זיקות פרטיקולריות וערכים וחובות שקיבלנו בירושה. אל מול היומרה הנוצרית והאסלאמית לאמונה אוניברסלית יחידה – שלאורך ההיסטוריה תבעה, או ציפתה, כי כל באי עולם יקבלו על עצמם את הדרך האחת והיחידה אל הישועה – עומד רעיון ה"גוי קדוש" היהודי, הגורס אל אחד ועמים רבים, ששגשוגם כפי-שהם רצוי ובלבד שישמרו את חוקי המוסר הבסיסיים. אל מול הרעיונות האימפריאליים של המצרים, הפרסים, הרומאים ויורשיהם המודרניים – ששאפו להכפיף את כל העמים לסמכות שיפוט אחת חסרת-רחמים, ושהפכו קיסרים, פיהררים ו"מנהיגים-יקרים" לאלים – עומד הרעיון הלאומי היהודי, המגן על ריבונותם של עמים חופשיים המושלים בארצם ובעצמם, ומעניק סמכות מוחלטת רק לבורא עולם לבדו. ולבסוף, אל מול האשליה

הקנטיאנית של שלום נצחי, המסורת היהודית מכירה במציאות הסכסוכית ובתכיפותו של הכורח להילחם כדי להגן על הטוב מפני אלה המנסים לבנות אימפריות של עבדות, עוון ומוות. היהודים נכספים לשלום, אך כתבי היסוד שלהם מהללים בצדק את מי שנלחמו למען עם ישראל נגד תרבויות יריבות שניסו לעשקו או להכחידו מגוי.

ספר יהושע הוא מקור חיוני להבנת רוח הלאומיות היהודית ומשמעות הכוח היהודי. הוא בא לאחר חמשת חומשי תורה, החושפים את תפיסת האדם היהודית ומתארים את התחוללותו של עם ישראל, מהקריאה לאברהם דרך השחרור הדרמטי מעבדות מצרים, מעמד הר סיני, הנדודים במדבר וצירי הלידה של "גוי קדוש". אך רק בספר יהושע, עם הכניסה לארץ, משיגים בני ישראל ריבונות מדינית – ומייסדים אומה לכל דבר.

מבחינות רבות, ספר יהושע הוא ספר מזעזע: סיפורה הדרמטי של מלחמת הרג המוני שבני ישראל מחוללים בשמה של מטרה פוליטית שהציב להם האל. זה ספר על מלחמת קודש, מושג מטיל אימה – בייחוד בעידן מלחמת הקודש האסלאמית, הג'יהאד. אפשר אפוא להבין מדוע נטתה מסורת ישראל לראות בספר יהושע טקסט תיאולוגי בעל משמעות פוליטית מוגבלת שאין עמה שום לקח מעשי, ומדוע רבים מן ההוגים והחוקרים היהודים המודרניים התעלמו מספר זה או תקפו אותו.

ובכל זאת, מנהיגי הציונות, ובתוכם זאב ז'בוטינסקי ודוד בן-גוריון, ראו את הספר באור אחר לגמרי: כמקור השראה למכונניה של המדינה היהודית המחודשת. כמאמר בן-גוריון לבן-שיחו: "אתה טועה שאין קפיצה בהיסטוריה. יש ויש. ביסוד מדינת היהודים הייתה קפיצה של מאות שנים, ובמלחמת הקוממיות התקרבו לימי יהושע בן נון, ופרקי יהושע נעשו קרובים ומובנים לנוער מל הנאומים של הקונגרסים הציוניים". ועוד מפיו, ב-1950: "אף אחד ממפרשי התנ"ך, יהודים או גויים, בימי הביניים או בימינו, לא יכול היה לפרש את פרקי ספר יהושע כאשר עשו זאת עלילות צבא הגנה לישראל בשנה שעברה".

אין לכחד כי בכיבוש הארץ עשו יהושע ואנשיו דברים מבעיתים. אבל כך, למען הניצחון, עשו גדולי המדינאים בעידן המודרני – כגון אברהם לינקולן, וינסטון צ'רצ'יל ודוד בן-גוריון – שידעו שתבוסה לאויביהם היא דבר נתעב מכדי שיעלה על הדעת. מדינת ישראל דחתה באופן מופגן (ומוצדק) את האתיקה הצבאית של יהושע. אבל נאיבי יהיה היהודי המודרני שיתכחש לאמצעים האלימים שנדרשו בעבר לשם ניצחון, ושעלולים להידרש שוב בעתיד במקרים של סכנה עצומה או מצב חירום קיצוני. ראוי שישאל יהודי זה את עצמו אם היה לאורח החיים היהודי סיכוי לשרוד אילו יהושע – או בן-גוריון – היה מוותר על משימתו ומעדיף לנסות להיות איש שלום בעולם שבו הכנענים עדיין שולטים בארץ. זוהי שאלה עתיקה על טקסט עתיק, אך אין רלבנטיות ממנה להווה ולעתיד של עם ישראל, של המערב, או אפילו של התרבות עצמה בעימותה הנוכחי עם הברבריות.

בעידן הפוליטי שלנו, השמירה על הריבונות היהודית בישראל היא אתגר דו-ראשי: האתגר להגן על מדינת-הלאום היהודית מפני אויביה, והאתגר להישאר מדינה יהודית באופייה ובתרבותה. ההתמודדות הראשונה, עם האיום החיצוני, תובעת כוח יהודי במובנו הקונבנציונלי: צבא חזק, מצויד בנשק המתוחכם ביותר, השומר על עליונות צבאית במזרח התיכון. ולצד הכוח היהודי הזה דרושה לישראל המודרנית אתיקה יהודית ייחודית של שימוש בכוח. אתיקה המכבדת את ערך חיי האדם, כל אדם, אך אינה מתפשרת על ביטחון ישראל, ורואה בשימור הציוויליזציה היהודית והלאום היהודי צו מוסרי ראשון במעלה המופנה אל המנהיגים היהודים ואל האזרחים היהודים.

השאלות האתיות הקשות ביותר עולות במצבי קרב ממשיים, כאשר יש התנגשות אמתית או מדומה בין שני הצווים הללו – צורכי ההגנה-העצמית היהודית והמחויבות לשמור על חייהם של אזרחי אויב. מה צריכה ישראל לעשות כשכוחות אויב כגון חמאס וחזבאללה מציבים במתכוון את אמצעי הלחימה שלהם בלב יישובים אזרחיים, מאחורי מגנים אנושיים? ומה עליה לעשות כאשר מאמץ לחסוך בנפגעים אזרחיים יסכן חיילים ואזרחים ישראלים?

הישראלים הם הראשונים להעלות שאלות אלו ולשפוט בקפדנות את התנהגותם שלהם עצמם במצבים מן הסוג שתיארנו. בשם זכויות האדם ישראל מרחיקה לכת בהגבלות הקיצוניות שהיא מטילה על פעולות כוחותיה ובהכפפת חייליה לביקורת שיפוטית. אך בעולם, כלבי-השמירה מטעם-עצמם של ההתנהגות היהודית מתענגים על העצם הדשנה. בולט מכולם הוא הגוף בעל השם המגוחך מועצת האו"ם לזכויות האדם, שבקרוב חבריו יש ייצוג מופרז למשטרים הדורסים את זכויות האדם בראש חוצות, ואשר עיקר עיסוקו הוקעה שגרתית של מדינה אחת ויחידה, אותה מדינה השומרת בדקדקנות על זכויות האדם של אוכלוסיות אויביה. איכשהו, רבים ממנהיגי העולם נוהגים בישראל כאילו הייתה הנבל הגדול של הסיפור, אף כי ישראל היא הנתונה לאיומי רצח-עם מצד מדינה אחרת (אחת לפחות) החברה באו"ם, ולתגרת ידה של רשת טרור עולמית שזו האחרונה טווה.

אם אין די בכך שהעולם ה"נאורי" שופט את ישראל על-פי אמות מידה של איפה ואיפה ומוקיע אותה על סמך חצאי אמתות, דימויים מסולפים ושקרים גלויים – הנה מצטרפים אליו יהודים, בייחוד יהודים אמריקנים שמעולם לא חוו מתקפת אויב, ומגנים באובססיביות את חוסר-נכונותה של ישראל לאמץ תקני התנהגות של מלאכי השרת כלפי שכניה האכזרים הקמים עליה להרגה. מבקרים יהודים-אמריקנים אלה אולי מניחים שישראל תתקיים תמיד, לא חשוב מה יאמרו היהודים ומה יאמרו הגויים ומה יעשו הגויים. רוב הישראלים מיטיבים מהם להכיר את המציאות, ועל כן לעולם אינם רואים את קיומם הלאומי כמובן מאליו. אדרבה, הישרדות העם היהודי היא להם משימה עליונה ומגדירה – משימה מוסרית, מדינית וצבאית.

העמידה באתגר השני – השמירה על יהדותה של המדינה – היא משימה בהולה ויסודית לא פחות. היא זוקקת שיבה מתמדת אל מקורותיו המכוננים של עם ישראל, ובייחוד התנ"ך, ופרשנות יצירתית מתחדשת של יסודות הציונות הנשענת

על חכמתה של המסורת הרבנית, על ניסיונו ההיסטורי של עם ישראל, ועל שיאיה של הפילוסופיה המדינית המערבית, מאריסטו עד אדמונד ג'קובסון ואדם סמית.

וזה מחזיר אותנו אל ספר יהושע. מי שיקרא אותו כיצירה של הגות מדינית יגלה בו לפחות חמישה עמודי-תווך הנדרשים לקיומה של ריבונות יהודית. אלה הם, בקצרה. ראשית, **זיכרון לאומי**, המחבר את העם עם בריתו של אברהם. שנית, **ארץ מסוימת**, המצטיירת במקרא בעת ובעונה אחת כקניין שאין להכחישו (אף כי יש לשחררו קודם מידיים זרות) וכקניין עם תנאי-שימוש, במובן זה שמוטלות על העם הגבלות לבל יתפתו לכוח ולאמפריאליזם. שלישית, **רוח של צדק**, המודגמת בספר יהושע בהגנה שניתנה לרחב הזונה ובהענשת עכן. רביעית, **מצע מדיני ברור**, הנחקק בכתובה המחודשת של ספר התורה לא כתיאוריה מדינית (כמו בספר דברים) אלא כחוקה שיש לציית לה ואשר מכוונת את חיי הכול, אזרחים ונוכרים כאחד. ולבסוף, הישות היהודית השברירית תשרוד, בתחילתה ואולי תמיד, על-ידי **נכונות לצאת למלחמה** כאשר האלימות לבדה יכולה להצילנו.

כעבור אלפי שנים הדהדו כמה מן הרעיונות הללו בטיעונו המרגש של משה הס בזכות הלאומיות היהודית:

העם שהגויים סברו שכבר מת, העם שכאשר יתוודע לשליחותו ההיסטורית ייאבק על זכויותיו הלאומיות, הוא גם ישראל – העם שבמשך אלפיים שנה עמד כצוק איתן בסופות הזמן, ואף שזרמי ההיסטוריה הדיחוהו אל קצווי תבל נכסף תמיד אל ירושלים, וגם עתה הוא נושא אליה את עיניו. מחוזק מכוח ייצרו המולד ומכוח שליחותו ההיסטורית והתרבותית לאחד את האנושות כולה בשם בוראה הנצחי, עם זה שימר את לאומיותו בדמות דתו, ומיזג את שתיהן, עד לבלי הכר, עם זיכרונותיו מארץ אבותיו.

ישראל המודרנית תצטרך תמיד להכיל מגוון סביר של זהויות יהודיות, מהן דתיות מהן חילוניות, וכמדינה יהודית לכבד את אנושיותם וזכויותיהם של אזרחיה ותושביה שאינם יהודים. אולם העיקרון הראשון של הריבונות היהודית הוא שישראל צריכה להישאר תמיד מדינה יהודית, עם מרחב ציבורי יהודי, מדיניות הגירה יהודית, לוח שנה יהודי, ומחויבות לשמירה על רוב שלטוני יהודי תמיד.

היהודים בישראל נושאים כמוֹבן בעיקר הנטל והאחריות של הריבונות היהודית. אך ליהודי אמריקה נכון תפקיד מכריע. ראוי שיותר יהודים אמריקנים יעמדו בחזית הסברתית, נטולת גמגומים והתנצלויות, שתבהיר מדוע ארצות-הברית וישראל הן שותפות מוסריות, מדיניות ואסטרטגיות; מדוע אמריקה צריכה לכבד תמיד את זכותה של ישראל להגדיר את האינטרסים הביטחוניים שלה; ומדוע אמריקה חייבת לעמוד לצד ישראל בכל מקרה של מתקפה, ולספק לה, אם תתבקש, עזרה ברגעי מצוקה. אלו הן דרישות יסוד, שלמברה הצער מתכרסמות מפעם לפעם בוויכוחים קצרי מועד בין וושינגטון לירושלים. אחדות מן מהמחלוקות הללו טריוויאליות, אחרות רציניות מאוד, אך כולן משניות לעומת ההתלכדות הכוללת של הערכים, האינטרסים, הצרכים והאמונות של שתי המדינות הללו – התלכדות היקרה ללב דווקא בעתות משבר וחילוקי דעות.

בגרמניה של אמצע המאה ה-19 ראה משה הס כיצד היהודים סביבו נלהבים לוותר על זהותם ומורשתם הלאומיות למען גרמניה ולהיעשות גרמנים לכל דבר. מתוך צלילה אל מעמקי זהותו היהודית שלו, מעמקים שבצעירותו הוא אפילו לא שיער, הוא הזכיר לבני זמנו היהודים לאיזה עם הם שייכים, מה הוליד אותם אל הרגע ההיסטורי הנוכחי, ומה תאבד הציוויליזציה היהודית אם יוותרו בניה אלה על זהותם. הוא כתב, בהתייחס לתפילות היומיום היהודיות:

תפילות אלו הן ביטוי כן לרוח היהודית הקולקטיבית – וזה הצד המרגש ביותר בהן. אין הם מבקשות על נפשו של הפרט, אלא על הגזע היהודי כולו. היהודי המאמין הוא מעל לכול פטריוט יהודי. היהודי ה"חדש", המתכחש לקיומה של לאומיות יהודית, הוא לא רק עריק במובן הדתי, אלא הוא גם בוגד בעמו, בגזעו, ואפילו במשפחתו. לו היה זה נכון שהאמנציפציה ליהודים בגולה אינה מתיישבת עם הלאומיות היהודית, חובתם של היהודים הייתה לוותר על הראשונה למען האחרונה.

לאושרנו, באמריקה המודרנית האפשרויות שהס מציג רחוקות מלהיות כה מוחלטות. יהודי אמריקה יכולים להישאר עם בעל זהות משמעותית משלו, ועדיין

יש להם תפקיד חיוני בעזרה להצלת מדינת ישראל מיד צריה. אולם באירופה של ימינו, אמתות היסוד שהס תיאר לפני זמן ועידן שבות ונעשות אקטואליות ליהודים רבים. לא האזרחות המלאה ולא "ההצהרה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" פתרו את הדילמה הקיבוצית שלהם, או הבטיחו את ביטחונם ואת כבודם כיהודים. הודות להם ולמייסדי הציונות שבאו אחריו, יש מדינה יהודית המוכנה ומזומנה לאמצם אל חיקה.

משמעות הכלכלה היהודית

שימורם ורענונם של המשפחה היהודית, העם היהודי, המדינה היהודית – אלה הם היעדים שראוי כי הרוח היהודית תפעל למימושם. ובכל זאת, אם אין קמת אין תורה. איך יפרנס אדם את עצמו ואת ילדיו, איך ישכן אותם ויגן עליהם, איך יעטר את חייו ואת חייהם בנוחות וביופי?

יחסית ליעדים שהעסיקו אותנו עד כה, ניסוח חזון כלכלי יהודי נשמע משימה בנאלית. ההפך הוא הנכון. אין זה מקרה שראשוני הציונות, אישים כמשה הס ותיאודור הרצל, שיקעו את מיטב מרצם בניסוח היבט זה של המדינה היהודית שחזו – גם אם רבים מרעיונותיהם אלה נראים לנו היום שגויים. הכלכלה, בהבנתה הנכונה, מחברת יחידים ומשפחות לחברה אזרחית ולאומה. חזון כלכלי יהודי אמור אף הוא לשרת את המשפחה היהודית ואת העם היהודי ולחבר ביניהם – אחרת, בסופו של דבר, תיפול בשתי החזיתות הללו.

במקרה הזה, כדאי לומר את המובן מאליו: לא על הלחם לבדו תִּחְיֶה האומה – אך בלי לחם היא לא תחיה. האוכל – צורתו הקדמונית של העושר האנושי – מצטייר במקרא כעדות לנדיבות אלוהית ולתושייה אנושית. הוא נתפס גם כפיתיון למרדנות וכְּרֶסֶן לגאווה, כי האדם צריך תמיד להתייגע כדי לאכול את לחמו. לאורך מאות שנים נקשר עוניים של היהודים עם בידודם בגטאות; הגבלות קיצוניות על יכולת ההתפרנסות נקשרו בהפרדת היהודים ובחולשתם. ארץ ישראל, לעומת זאת, נתפסה כארץ השפע, ארץ זבת חלב ודבש. כמה מהגילויים הנוקבים ביותר של ההומור

היהודי במאות האחרונות הופנו, כפי שהראו רות ויס ואחרים, אל הפער הקומי שבין ייעודם של היהודים כעם הנבחר לבין עליבותם הפרוזאית כמבקשי-לחם.

ליהודים אלה, כיסופי הגאולה היו גם כיסופים לגאולה כלכלית, בין אם תבוא עם המשיח ובין אם יחישוה מפעלות ארציים מודרניים שהציעו דרכים לשוויון אזרחי ואנושי – הציונות, הליברליזם והסוציאליזם. ועד שתבוא גאולה זו שרדו היהודים, ולעתים אף שגשו, באמצעות פרגמטיות כלכלית ותושייה עסקית: קנייה ומכירה של כל מה שאנשים צריכים ושלא נאסר על יהודים לסחור בו.

בימינו, חזון כלכלי יהודי ייחודי נחוץ מכפי שהיה בעברנו, וגם יותר בר-השגה. ליהודים במערב הדמוקרטי יש חופש גדול מאי פעם לקבוע את דרך התפרנסותם והתנהלותם הכלכלית, ובמדינת ישראל יש מגוון עצום של עסקים, מוסדות כלכליים ודרכי פעולה. היהודים מנהלים כיום את חייהם הכלכליים. כקהילה, הם ראויים לחזון כלכלי המשקף את הערכים היהודיים ואת האינטרסים היהודיים ומשרת אותם.

נקודת מוצא חיונית לחזון זה היא הבטחת שגשוגה של המשפחה היהודית מדור לדור. כפי שראינו, הוגים קדומים ומודרניים כאחד התוו שיטות כלכליות-פוליטיות המטיפות להתפוררות המשפחה או מובילות לכך באורח בלתי-נמנע. ב"הרפובליקה" של אפלטון המדינה מגדלת את הילדים בהתאם לתפקידים שהיא מועידה להם בחברה. המרקסיזם רואה במשפחה איום על השוויון ועכבה בדרך אל הקדמה החברתית; הקשר המיוחד שבין הורים לילדים הוא זרע של עוול, שכן הוא דוחף אבות ואימהות לבקש את טובת ילדיהם במקום את טובת החברה. המיזם המרקסיסטי-אוניברסליסטי עוין כל התקשרות בין-אישית מיוחדת, ואין לך התקשרות פרטיקולרית יותר וחזקה יותר מזו שבין הורים לילדים.

איבה זו למשפחה, לאלוהים ולזהות לאומית מציבה את דרך החשיבה המרקסיסטית כניגודה הגמור של היהדות. אך לצד דחיית המרקסיזם ואוטופיות הכזב שנגזרו ממנו, יתקשה ההוגה הכלכלי בן זמננו, השואף לחזון כלכלי יהודי, לשאוב את חזונו בישירות ובפשטות ממעיינות המקרא ומים התלמוד, שכן

הרעיונות הכלכליים המבוטאים שם פותחו בעידן חקלאי שפס מעולמנו. האם יש תפיסה כלכלית יהודית נאמנה להשקפת העולם היהודית אך גם ישימה בתנאי החיים המודרניים? מה יכולים היהודים לשאוב ממקורותיהם וממסורותיהם שלהם – ואילו צורות של חכמת-כלכלה אין ברירה כי אם לשאוב מבארות נכר?

הרב הראשי לשעבר לבריטניה, יונתן זקס, נשא בשנת 1998 את ההרצאה לזכר פרידריך האייק, ובה ניסח קווי יסוד להשקפה כלכלית יהודית. כיצד זה, שאל, שיש קרבה כה רבה בין ההתנהלות הכלכלית של היהודים, להלכה ולמעשה, לבין ההלכה-והמעשה של השוק החופשי? בתשובתו הזכיר אבני יסוד כגון הכבוד שהתורה רוחשת לרעיון זכויות הקניין; שבחי העבודה היצרנית המופיעים במקרא; תפיסתו של האדם במקרא כישות יוצרת; עמדתם של חז"ל שהורים צריכים ללמד את ילדיהם משלח יד; והגישה היהודית החיובית כלפי עושר. בהכללה, סיכם זקס, חז"ל "אהדו את השוק ואת התחרות", כפי שמדגים היטב יחסם לתחרות בין מלמדים ומורים (יונתן זקס, **לכבוד השוני**, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: טובי, 2008, עמ' 87–88):

ההלכה קובעת שמלמד תורה אינו יכול להתנגד לכך שמלמד מתחרה יתחיל לפעול בחצרו. הטעם שניתן לכך מדגים היטב את הגישה הכללית. חז"ל נימקו בפשטות, "קנאת סופרים תרבה חוכמה".

התחרות רצויה אפילו בתחום רוחני ונעלה כחינוך, משום שהיא מקדם את המצוינות האנושית.

קרבה זו בין היהדות המסורתית לבין כלכלת השוק תפתיע את אלה המאמינים שהיהדות עולה בקנה אחד עם צורה זו או אחרת של סוציאליזם. מחקרו התורני הממצה של יוסף יצחק ליפשיץ, "היהדות, המשפט והשוק החופשי" (Joseph Acton, **The Free Market & Judaism, Law**, Isaac Lifshitz, 2012) מראה כמה מוטעית השקפה זו האחרונה. הביטוי במימרה זו, המופיעה במסכת ברכות (ח ע"א): "גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים"; או במימרה זו, ממסכת חולין (צא ע"א): "אמר רבי אלעזר: שנשתייר [יעקב אבינו במעבר היבוק]

על פכין קטנים, מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם. וכל כך למה? לפי שאין פושטין ידיהן בגזל". או במסכת שבת (צב ע"א): "אין השכינה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר ובעל קומה". או, אם תרצו, בדברי רבי עקיבא אל בנו המובאים במסכת פסחים: (ק"ב ע"א) "עֲשֵׂה [סעודות] שְׁבִתָּךְ [כסעודות] חול ואל תצטרך לבריות".

ליפשיץ מראה כי חכמינו ראו את החיוב לעזור לעניים כעניין של צדקה – לא של צדק. העזרה לעניים, ומוטב, אם אפשר, העזרה לעניים לעזור לעצמם, היא חובה דתית, וקהילות ישראל פיתחו לאורך ההיסטוריה דרכים למימושה בעזרת גרסאות מוגבלות של מערכות רווחה. אך עצם קיומו של עוני איננו אי-צדק, ואין בו משום התרסה כלפי אלוהים או כתב אישום נגד החברה. המאבק בעוני איננו מתנסח בפי חז"ל במונחים של צדק. חכמינו לא נשאו את עיניהם לחברה עתידית שבה יבוטלו ההבדלים בין עשירים ועניים. הם אפילו הטילו מגבלה על שיעור ההון הפרטי שאדם צריך, או אפילו רשאי, לתת למערכת הרווחה הקהילתית.

האם פירוש הדבר שמשנתה הכלכלית הקדומה של היהדות היא גלגול קדום של הקפיטליזם המוכר לנו? לא ולא. מצוות כלכליות רבות מן התורה אינן עולות בקנה אחד עם החיים הקפיטליסטים המודרניים – הן אשר היו סגולותיהן בכלכלה החקלאית העתיקה. נמנים עמן איסור ההלוואה בריבית, שמיטת החובות בשנה השביעית, השמיטה והיובל החקלאיים, ואיסור מכירת קרקע חקלאית לצמיתות.

בהשתנות העתים והנסיבות, ומשעברו היהודים מחיי כפר לחיים עירוניים יותר, הכירו חכמים בצורך לסגל את אופן שמירתן של המצוות הכלכליות אל המציאות החדשה בלי לפרוע את סמכותה של התורה ובלי להתכחש לעקרונותיה. המסורת היהודית המשיכה לכבד את הקניין הפרטי, לצדד בתגמול אנשים על עמלם, ולהאמין שהעושר טוב – שלושה תנאים-מוקדמים לחברה קפיטליסטית. אבל אפילו חז"ל, שידעו להסתגל למציאויות חדשות, לא יכלו לשער את אשר גילו לימים אדם סמית ופרידריך האייק והסבירו לעולם: את המנגנונים המורכבים שהשוק מתעל בהם את האינטרס-האישי ליצירת קדמה כלכלית, לדרבון היצירתיות הִזְמִית,

למינוף ההון בהשקעות ולקידום חלוקת-עבודה יעילה בעזרת צורות משוכללות של שיתוף פעולה; או את האופן שבו המידע המבוזר המגולם במערכת המחירים משדך בין הצרכים והרצונות המשתנים של הבריות לבין יכולתו המתרחבת-תמיד של האדם לענות על הצרכים ולהשביע את הרצונות.

אולם דבר זה מובילנו אל סדרה יסודית הרבה יותר של שאלות על היהדות ועל השוק, שגם אותן העלה הרב זקס בהרצאתו. האם "ההרס היצירתי" של היזמות הקפיטליסטית, המעודד את הריצה קדימה, חותר תחת החיבור היהודי למסורות ארוכות יומין? האם הוא מוביל לאינדיבידואליזם רדיקלי – האתוס של היחיד היוצר את עצמו, המשוחרר מתודעת גבול וממשא-דורות דתי, אתוס המתעמת עם יסודות ההשקפה היהודית בדבר הדרך הטובה שיבור לו האדם? שכן אם קרל מרקס ופרידריך אנגלס, בחזונם האוטופי על חברה פוסט-לאומית, פוסט-משפחתית ופוסט-אלוהית, הם הוגים אנטי-יהודיים רדיקליים, הרי אנטי-יהודיים רדיקליים לא פחות הם גם אותם ליברטריאנים קנאים מסוגה של איין ראנד, שיצירות הסיפורת הניטשיאניות שלה אינן מתעניינות במשפחות, אינן רואות שום צורך במגבלות מוסר, וילדים כמעט שאינם מופיעים בהן.

בדיוק כאן צריכים היהודים, וכמוהם כל חברה מוסרית, להבחין בין הגנה מוצדקת על הכלכלה החופשית לבין האלהה שגויה של המערכת הקפיטליסטית. מנקודת מבט כלכלית, מצוות השמיטה והיובל בצורתן האמורה בתורה הן ארכאיות. אולם מנקודת מבט מוסרית, מצוות אלו מציגות מסר-חוכמה חיוני לחברה החופשית. האדם הוא ישות יוצרת, בעלת שליטה על הטבע, השורדת ותכופות גם משגשת באמצעות עבודה. ואבל האדם הוא גם ישות נְחָה, שנוצרה בידי בורא עולם, ואשר חייבת לזכור ששליטתה מוגבלת – מוגבלת בזמן, מוגבלת במרחב, מוגבלת בידי הטבע והמוות. היהדות אינה מאמצת בשום אופן תפיסה של האדם כקפיטליסט גרידא, קל וחומר לא תפיסה של האדם כמחוקק יחיד לעצמו. זו תפיסה אוטופית ואנטי-יהודית לא פחות מהסוציאליזם האוטופי.

אחד מיתרונותיו החשובים של המשק החופשי הוא הגבול שהוא מציב לכוחה של המדינה, גבול המותיר למשפחות ולקהילות מרחב לפרוח ולדאוג לעצמן. אין בכך כדי לפסול את קיומה של מערכת רווחה; אך יש בכך כדי לומר שמדינת הרווחה המודרנית, המנכסת תדיר רבים מתפקידיה המסורתיים של המשפחה כגון הדאגה לילדיה הרכים ולהוריה הבאים בימים, מסתכנת בהחלשת המשפחה תחת דגל העזרה למשפחה. אין זה מקרה שרבות מן המדינות המחזיקות במערכות הרווחה הגדולות והיקרות ביותר הן המדינות עם המשפחות החלשות ביותר ועם שיעורי הילודה הנמוכים ביותר. אין זה מקרה גם שאותן מדינות-רווחה כיווצו את כוחות הביטחון שלהן בכמות ובאיכות.

בישראל, שוד תקציב הביטחון לצורך מימון מדינת הרווחה איננו ישים לטווח הארוך. ישראל היא מדינה קטנה בסביבה קשוחה ורוחשת שנאה אידיאולוגית, מדינה שספק אם יש עוד בעולם מדינות מאוימות כמוה. כדי להתקיים בתנאים כאלה דרושה רמה מסוימת של כוח צבאי, ועל כן גם של עושר לאומי, שיכולה להתקיים רק במשק חופשי משגשג ומתוך הגבלת גודלה של מערכת הרווחה. ישראל איננה יכולה להרשות לעצמה הצלחה שהיא כלכלית גרידא, כזו הנמדדת בהשוואה למדינות אחרות ב-OECD, משל הייתה לוקסמבורג או נורווגיה. ישראל צריכה להצטיין הצטיינות חריגה בביצועיה הכלכליים, ולראות את הצמיחה הכלכלית כצו מוסרי ואסטרטגי. גורל היהודים תלוי בהצלחתה של הריבונות היהודית; הצלחתה של הריבונות היהודית תלויה במציאותו של כוח יהודי; ומציאותו של כוח יהודי תלויה ביצירת עושר יהודי. זהו רכיב מרכזי במשמעותה של כלכלה יהודית בזמננו.

בהקשר זה, ישראל עדיין צריכה להשתחרר מהלכי הרוח הסוציאליסטיים של אבותיה המייסדים – הלכי רוח שכיום, למרות כל ההפרטות של העשורים האחרונים, עדיין מאפיינים את החשיבה הרווחת במשרדי הממשלה, במחלקות האקדמיות ובישיבות רבות. הנה לנו דוגמה מובהקת לנושא שבו ייבוא רעיונות מבחוץ – רעיונותיהם של גדולי כלכלני השוק החופשי, במקרה זה – יכול לשרת את האינטרסים היהודיים, את הערכים היהודיים, ואת הצלחתה של המדינה היהודית.

גם פה יש ליהודי ארצות-הברית תפקיד למלא – והכרת-תודה לקבל. כמו אחיהם הישראלים, יהודים-אמריקנים ליברלים רבים מטפחים את האמונה שהשיטה הכלכלית הצודקת היחידה היא השיטה הסוציאליסטית, ושהיהדות עצמה מעודדת את הסדר החברתי הזה. אלא שלאמתו של דבר, יהודי אמריקה הם מן הנהנים העיקריים לא מהסוציאליזם – שלמזלם הטוב לא אליו נפלטו מרחם אמם – אלא מהקפיטליזם, מנוע יצירת העושר הגדול בהיסטוריה: שיטה שבעזרת מנגנונים הולמים להבטחת תחרות הוגנת, מידה חיונית של פיקוח רגולטורי, ורשת בטיחות נאותה, הוקחה כטובה להפליא לאמריקה, ליהודי אמריקה, ליהדות – ומתוך כך, בעקיפין, גם לישראל. הצלחתם הקפיטליסטית של יהודי אמריקה היא שאפשרה את השקעותיהם ונדבנותם במדינת ישראל – שהניבה תוצאות מרהיבות בדמות אמבולנסים וחדרי ניתוח, אגודות סיוע לילדים מוגבלים ולחיילים פצועים, מבנים באוניברסיטאות, יוזמות עסקיות בכל הגדלים, ציוד צבאי ובתי-חולים-שדה, תזמורות ותיאטראות, להקות מחול ומוזיאונים לאמנות, ועוד ועוד ועוד.

אלה ואחרים הם מן הברכות, מן הזכויות ומן האחריויות של הפטריוטיות היהודית – ויישומם המלא תלוי ביכולת ליצור את האמצעים הנחוצים לקיומם. האתגר הגדול, אינטלקטואלי ופוליטי כאחד, הוא לזווג את האתוס הציוני של המחויבות הלאומית עם האתוס הקפיטליסטי של היוזמה החופשית, ולשלב בין יראת הכבוד כלפי מסורותיה העתיקות של היהדות לבין הדינמיות הנדרשת בעידן הטכנולוגי המודרני. אם ייכשלו היהודים במשימה הזו, ייכשלו בכל מה שחשוב: חינוך, חיי משפחה, כוח לאומי, והאפשרות להצטיינות יהודית.

הולדתה של השמרנות היהודית

אחד הלקחים החשובים ביותר מן ההיסטוריה היהודית הוא אפשריותן הבלתי-נצפית, הבל-תשוער כמעט, של ההתחדשות והשיבה. אולם אפשרות זאת קיימת רק אם מפתחים צורות של מחויבות יהודית ההולמות את חיי המציאות ואסטרטגיות להישרדות יהודית, ורק אם מגנים עליהן בזירה הציבורית – אפילו, ודווקא, כאשר,

כמו במקרה של הציונות המודרנית, רעיונות אלה נדמים כמתקדמים נגד כיוון התנועה.

כך ייראו כנראה לקוראים רבים הרעיונות ששרטטתי במסה זו. בבטאם רגישות מוסרית שמרנית וגישה שמרנית לסוגיות פוליטיות, הם אכן שוחים נגד הזרם. אבל הם מעוגנים בחכמתה של המסורת היהודית, בלקחים כאובים מהניסיון ההיסטורי היהודי, ובהתבוננות ריאליסטית באתגרים הגדולים שהעם היהודי נדרש להם עתה.

זמן רב מדי שמו יהודים רבים מדי את יהבם בליברליזם העכשווי לגווניו: באוטופיזם הליברלי, הנחרד לנוכח הכרה מפוכחת במה שדרוש להגנה-עצמית יהודית; באוניברסליזם הליברלי, המתרעם על זיקות פרטיקולריות ועל תביעות לאומיות של עמים פרטיקולריים (כלומר, של אחדים מהם); ובמוסרנות הליברלית, שבשם הסובלנות והאי-שיפוטיות מקדמת אתיקה מינית שאי אפשר ליישבה עם המוסר היהודי. מרוב מאמץ לקנות את לבם של יהודים לא-משויכים באמצעות התאמת היהדות לנורמות ליברליות – אסטרטגיה שנוקטים הקונסרבטיבים והרפורמים ותוצאותיה הרות אסון – פוחדים מנהיגים יהודים-אמריקנים לומר במה היהדות **שונה**. אלא שרק כך, בהצבעה על ייחודה של היהדות, יש סיכוי לעודד יהודים תלושי-שורשים אלה למצוא משמעות, ערכים ומחויבות בצורת חיים שהם טרם התנסו בה. ובישראל, מרוב מאמץ לכרות שלום עם אויביה הבלתי-מתפשרים של המדינה, תובעים אנשי שמאל שהיהודים יוותרו על מחויבותם לריבונות יהודית וישומו מבטחם במוסדות בינלאומיים ובהבטחות פורחות באוויר.

אמונה ליברלית "מתקדמת" זו מחלישה את היהדות באמריקה ובישראל כאחד. היא כבר לקתה מפי מבקרים חדי עין, שמרנים ברובם, אשר שרטטו בדקדקנות את הסכנות שהליברליזם בן זמננו מעמיד לבריאותו של העם היהודי. אלא שמבקרים שמרנים אלה של הליברליזם היהודי מיעטו לעבור מ"סור מרע" ל"עשה טוב" ולנסח חלופה רצינית, מעמיקה ויהודית אותנטית – כזו שלא רק תשמר את האינטרסים היהודיים, הערכים היהודיים והפריחה היהודית, אלא גם **תקדם** אותם, ושתעשה זאת באמצעות מנוע רעיוני וסדר יום קונקרטי וממריץ.

מה יהיה סדר היום הזה, מה יהיה תוכנו הפרוגרמטי – זה כבר נושא למסה אחרת בהזדמנות אחרת. מובן שרכיביו יותאמו לנסיבות השונות באמריקה ובישראל: לחוזקותיהן ולחולשותיהן של שתי הקהילות, לפגיעויות וליתרונות של כל אחת מהן. אולם העקרונות הרעיוניים של השמרנות היהודית נוגעים לכל היהודים, והשלכותיהם לגבי מדיניות ותכניות ספציפיות הם הסתעפות טבעית שלהם.

באופן אידיאלי, יצירת תנועה יהודית גדולה שתצעד על-פי הקווים המותווים כאן מצריכה הבנה טובה יותר של הקשרים בין רעיונות הליבה שלהם – אלה הנוגעים לאהבה ולמשפחה, ללאומיות ולהתגוננות לאומית, לעושר ולחירות. אולם מבחינה מעשית, תנועות מצליחות הן תמיד בריתות רופפות בין סיעות שונות האוחזות כל אחת בחלקים שונים של סדר-היום הכולל, והמאחד אותן הוא בדרך כלל זיהוי יריב רעיוני משותף, השראה של יעד משותף, או שניהם גם יחד. יהיו מן השמרנים היהודים שיתמקדו בסוגיות ביטחון, יהיו שיעסקו ברפורמות כלכליות, ויהיו שיתרכזו בחיי המוסר והמשפחה של העם היהודי. ביחד הם יחזקו את העמידה היהודית אל מול האיום המשולש שתיארנו לעיל – היעלמות, חורבן ואובדן דרך.

וכאן אנו יכולים לצפות להתנגדות מיידית. קלישאה ותיקה היא שהיהדות המודרנית מפוצלת לפלגים רבים מדי, ושהעולם היהודי זקוק נואשות ליתר אחדות, סובלנות, ופלורליזם נאור שיקבל בזרועות פתוחות יהודים בעל כל טעם וכל רגישות. כמו כל קלישאה, גם קריאה זו לאחדות יהודית היא אמת וכזב גם יחד. אמת – כי היהודים אכן צריכים לשלב זרועות, כמו משפחה קטנה, לנוכח חדירתם הגלויה של אויבים מוצהרים וחדירתם הסמויה של כוחות מפוררים אחרים. ועם זה, היום כמו בעבר, משאבי העוז, החוזק והחיוניות המשמעותיים ביותר באים לידי ביטוי בקרב "תנועות" מוגדרות למדי: קבוצות של אנשים בעלי מחויבות ליעדים ולעקרונות מסוימים ונכונות לפעול למענם. האישים היהודים הדגולים במאה העשרים – מדוד בן-גוריון עד זאב ז'בוטינסקי, מהרב סולובייצ'יק עד הרבי מלובביץ' – היו כולם, בדרכיהם השונות ואף הסותרות, מנהיגים של תנועות בעלות מחויבות רעיונית והשפעה ציבורית.

יש מן היהודים הליברלים החילוניים שכבר החלו להכיר בנזק שהרעיונות הליברליים הסבו למחויבות היהודית ולהמשכיות היהודית. גם כמה מנהיגים קונסרבטיבים ורפורמים שעניינם כלות למראה השורות המידלדלות בקהילות החלו לעמוד על הקשר שבין הנחות ישנות בלתי-בדוקות לבין תוצאותיהן הקשות. גם אם יהודים אלה עדיין אינם רואים בליברליזם עצמו יריב, אין זה מוגזם לקוות שהם ימצאו עניין והד למחשבותיהם באי-אלו מן הרעיונות שהעלינו כאן.

מטבע הדברים, האורתודוקסים לסוגיהם לא יתקשו לקבל רבות מטענותיי; ודאי לא את אלו הנוגעות לסוגיות מוסר כגון מהות המשפחה. אך חשוב להדגיש כי הצעותיי אינן מחייבות יחס כלשהו לתיאולוגיה ולהלכה האורתודוקסיות – לא את אימוצן ולא את דחייתן. השמרנות היהודית היא ידידותית לאורתודוקסיה, אך היא מבקשת ליצור קהילה רעיונית-ערכית כוללת יותר. יש לקוות אפוא שאותם יהודים חילוניים שהשקפת עולמם שמרנית יותר מכפי שהיא יהודית ימצאו את עצמם נמשכים לפתע לעושרה של המסורת היהודית, בהיווכחם שהיהדות עומדת לצדם וגם זקוקה להם מאוד.

סוף דבר, אצל כל היהודים, דתיים וחילוניים כאחד, הרצון לשרוד נשען על אמונה שהציוויליזציה היהודית איננה רק "שלי" או "שלנו", אלא היא גדולה מכך; שעם ישראל איננו רק "העם שלי" אלא עם מיוחד שמורשתו, תורתו, סיפורו והישגיו גדולים מכל מה שיכול להתבטא בספירת אוכלוסין או בחישוב קילומטרים מרובעים. ההמשכיות היהודית קשורה אפוא לרעיון החריגות היהודית: הצטיינות מוסרית, פוליטית, אינטלקטואלית, ובעיני חלקנו גם נבחרות אלוהית המתגלמת בין היתר בחובות ובמצוות. להיות יהודי פירושו להיות מְגֻנָּם של רעיון נשגב ושל עם ייחודי, שההסתברות איננה מסבירה לו פנים אבל ההיסטוריה, האמונה, האומץ, הגאווה, הגבורה ועצם ההשתמרות – כל אלו לצדו. זהו ייעוד שאין דומה לו.

אריק כהן הוא סופר, פובליציסט ואיש רוח. כיום הוא מכהן כמנכ"ל קרן 'תקווה',
מייסד וכתב מגזין ה'ניו אטלנטיס', מוציא לאור של ה- *Jewish Review of*
Books ומגזין 'מוזאיק'.